

ION I. C. BRĂȚIANU: UN REPER AL MODERNISMULUI ROMÂNESC IN STATU NASCENDI

VIORELLA MANOLACHE*

Abstract. *Taking into consideration some formulas of reinterpretation of the historical phenomenon, by updating valid theories and points of view, the present article revalorizes the „prescriptive prescription“ and the „architectural“ modular approach, in the determination of the proportions of the components of the axis of modernity, in general, and of the Romanian one in particular. The prerogatives of Romanian modernity lie in the preeminence of „strong formulas“, which prefigure the coordinates of a „new society“.*

Keywords: *Romanian Modernism in statu nascendi; Brătianu Generation; Ion I. C. Brătianu; Liberalism*

„Generația Brătianu“: o generație politică, nelimitat-elistă

Consimțind asupra unor formule de (re)interpretare a fenomenului istoric, prin actualizarea teoriilor și a punctelor de vedere cu statut valida(n)t, ne raliem la filiațiile pe care Victor Neumann și Armin Heinen¹ le propuneau în conturarea unei grile directe, instituite de Reinhart Koselleck. O atare acceptare implică și cuantifică, în subsidiar, modularismul constitutiv al modernității în sensul că „aspectul istoric clarifică scopul politic și, invers, scopul politic se deschide demersului istoric. Conceptul trimite atât la un conducător, cât și la un sfătuitor al acțiunii“².

Raționamentul indică și, în egală măsură, (re)valorifică „prescrierea sfătuitoare“ și „arhitecturalitatea“ demersului modular, în determinarea proporțiilor elementelor componente ale osaturii modernității, în general, și ale celei românești, în particular. Așa cum le cunoaștem, prerogativele modernității românești

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu“ al Academiei Române, București. E-mail: vio_s13@yahoo.com; viorella.manolache@ispri.ro.

¹ Victor Neumann, Armin Heinen (eds.), *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Editura Polirom, Iași, 2010.

² Reinhart Koselleck, „Rebellion, Aufruhr, Bürgerkrieg“, in Otto Brunner (eds.), *Geschichtliche Grundbegriffe*, Stuttgart, 1984, pp. 653-788.

se regăsesc în preeminența „formulelor tari“ care, supralicitate de primatul concurențial al politicului, prefigurează coordonatele unei „societați noi“³.

Recursul la sintagma patronimică „Generația Brătianu“, ca alternativă oferită apelativelor istorice – „Dinastia de Argeș“/„Dinastia Brătianu“ – trimite, îndeosebi, la conotațiile „familiei cu vechime“, reprezentate de „siluete din Familia Brătianu“ sau, la o gamă ofensiv-peiorativă, vehiculată și ea, cu aceeași constanță, în epocă, de – „oligarhie“, „dinastie“, „tiranie“ a Brătenilor. Cu mențiunea absolut necesară, potrivit căreia, conceptul ordonator de „generație politică“ se fundamentează pe un principiu hegemonic echivalent.

Evident, o atare terminologie creează imposibilitatea unei „raportări neutre“, fapt confirmat de aserțiunea lui Constantin Argetoianu⁴, care, sub pavăza „amintirilor din vremea celor de ieri“, îl recomandă pe Ion I. C. Brătianu, ca legatarul politic al „brătienismului“, cu tot ceea ce presupune organizarea, administrarea și valorificarea „moștenirii Generației Brătianu“.

Faptul că, în opinia unui istoric al generațiilor literare ca Albert Thibaudet⁵, lanțul istoric dispune de o serie de „simultaneități“ succesive, care valorizează „continuitățile“, „unicitatea“, el fiind produsul direct al „condiționărilor“ nu atât de substanță, cât mai curând de „context“, permite o reconfigurare a ansamblului de circumstanțe istorice și politice care însoțesc „Generația Brătianu“, vreme de un secol.

În opțiunea celor mai mulți dintre istoricii fenomenologiei (literare, politice, culturale etc.), criteriul generațiilor își confirmă operativitatea în abordarea evoluțiilor (politice, ideologice, literare, culturale etc.) respectând principiul unei „dialectici vivace“, animate, în egală măsură, de continuitate și discontinuitate. Sintagma de „Generație Brătianu“, pentru care pledăm, este preluată din „psihologia socială“ și are ca model imediat „familia“, alcătuită din trei generații: bunic, tată, fiu. Se impune precizarea că fiecare dintre membrii acesteia își are perioada sa de hegemonie.

Studiul dedicat cu acribie fenomenului istoric al Generației Brătienilor, atent la „unicitate“ și „discontinuitate“, este inclus de Istoricul Stelian Neagoe în opul *Oameni politici români*⁶, cu o prealabilă tatonare, prin inserturile nodale din paginile „Revistei de Științe Politice și Relații Internaționale“, în care se configurează lanțul genealogic al Brătienilor avându-i în capăt pe Ionel Brătianu (membru de onoare al Academiei Române din 1923), Dinu Brătianu, Vintilă I. C. Brătianu (prim-ministru al României în perioada 1927–1928), Vintilică Brătianu sau pe George I. Brătianu (istoric și om politic român, membru titular al Academiei Române din 1942, victimă a regimului comunist din România). O astfel de abordare evolutivă este în măsură a potența sensul politic al sintagmei „Generația

³ Andre Bellessort, *La Roumanie contemporaine*, Ed. Perrin, Paris, 1905.

⁴ C. Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine: amintiri din vremea celor de ieri*, vol. I-II, 1871-1916, Ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2008, p. 222.

⁵ Albert Thibaudet, *Fiziologia criticii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1966.

⁶ Stelian Neagoe, *Oameni politici români*, Editura Machiavelli, București, 2007.

Brătianu“, cu referiri detaliate și corect articulate la ascendența paternă – Dimitrie Brătianu, premier pentru o scurtă perioadă (din 22 aprilie, până la 21 iunie 1881), și Ion C. Brătianu (prefect al poliției în guvernul revoluționar de la 1848, ministru, prim-ministru, scriitor, membru de onoare al Academiei Române din 1885) și la ramificațiile descendente, continuatoare (frații Brătianu). „Simultaneitățile succesive“ ale „Generației Brătianu“ confirmă, în date incontestabile de identificare, un veritabil construct politic elitist, al cărui reflex dinastic emerge caracteristica inerentă a elitismului politic autohton, în măsură să asigure relația de echilibru și forță între vârful și baza piramidei Brătianu⁷.

Din aceeași perspectivă, Alexandre Escudier evidențiază, în fluxul tendințelor de modificare structurală a semanticii politice românești, „aparitia intelighenției ca actor principal al culturii, administrației și politicului, în succesivitatea funcțională a familiei tradiționale de boieri, precum și scindarea ei odată cu bipolarizarea partidelor politice în direcțiile ideologice principale. (...) Tendința continuă tradiția pașoptistă și cultivarea ideilor liberale, atitudinea burghezo-democratică, orientarea geopolitică și economică pro-occidentală, susținerea modernizării industriale, prin menținerea protecționistă a intereselor național-statale“⁸.

Reacordând azimuturile semnalate cu direcția indicată de Thibaudet, referitoare la imposibilitatea unei generații „de a începe și de a sfârși într-un punct precis“, putem evidenția faptul că propulsarea proiectului modernității românești marchează un parcurs istorico-politic, jalonat de formele incipiente de manifestare organică a liberalismului românesc (având ca „vârf de lance“ pe Ion C. Brătianu), emblemă a liberalismului *in statu nascendi*.

Ambele repere pot fi acceptate drept *forțe* ale „sistemului ideologic al progresului“, angrenate, lovinescian, „actului de început al Istoriei civilizației române moderne odată cu veacul al XIX-lea, odată cu integralizarea contactului nostru cu Apusul și cu schimbarea mediului nostru de formație: pornită mai de mult, revoluția de la 1848 reprezintă, în mod simbolic, momentul principal al acestei noi orientări intelectuale, economice și politice“⁹.

Exprimând o dinamică care susține „marca strădaniei conștiente“, a principiului revoluționar al lui Ion C. Brătianu, acela „de a urma revoluția ideologică prin revoluția economică“, modernismul românesc își confirmă descendența. (Re)lectura pe care Ioan Stanomir¹⁰ o propune modernismului de sorginte lovinesciană (în „spiritul lui I. G. Duca“, de „cufundare perfectă“ a lui Ion C. Brătianu în tumultul „istoriei României de la 1848 până la 1890“¹¹), recunoaște caracteristica de durabilitate impregnată României moderne. Considerându-l pe Ion C. Brătianu, „ziditorul,

⁷ Viorella Manolache, *Elite în marș*, Editura TechnoMedia, Sibiu, 2009.

⁸ Alexandre Escudier, „Semantica istorică, modernitatea politică și istoria României (1780-1939). Câteva considerații“, în Victor Neumann, Armin Heinen (eds.), *op.cit.*, pp. 53-81.

⁹ Eugen Lovinescu, *Istoria Civilizației Române Moderne*, vol. 2, *Forțele Reacționare*, Editura Ancora, București, 1925.

¹⁰ Ioan Stanomir, „Ion C. Brătianu: viețile de dincolo de bronzul statuii“, în *LaPunkt*, <http://www.lapunkt.ro/2016/05/09/ion-c-bratianu-vietile-de-dincolo-de-bronzul-statuii/>.

¹¹ I. G. Duca, „I. C. Brătianu“, în *Din ciclul de conferințe. Fondatorii României moderne*, Editura Cartea Românească, București, pp. 3-5.

întemeietorul, începutul“, „veghețorul progresului, al proprietății și al burgheziei avântate“, etalon al „transformării pașoptismului în materie fecundă“, sub semnul „vocației construcției“, acesta nu face decât să-l declare pe Ion C. Brătianu, factor catalizator, „accelerator al istoriei“. Intervalul 1848-1874 corespunde primelor manifestări de răspândire a ideilor liberale, dar și de sedimentare a noului flux în spațiul politic românesc, prin includerea inițiativelor liberale în documente programatice și prin transpunerea lor în practică. Concomitent cu realizarea unui „model aplicat“ se produce și „transformarea lui Ion C. Brătianu din postura de reprezentant al familiei liberale românești, în aceea de lider al principalului vehicul politic al liberalismului românesc“¹².

Implicarea esențială a „grupării“ lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, prin intermediul unor metode moderne de promovare a liberalismului, în procesul de modernizare al României, survine din pragmatismul inițiativei nemediate a lui I. C. Brătianu de complinire a unui proiect de reforme, edificator pentru viziunea și direcțiile ulterioare, inițiativă sincronizată cu ideile vehiculate în spațiul occidental, „fixând ca țintă – Europa“¹³. Obiectivul prefigurată exprimă, sistematic, dezideratul ca „toate laturile vieții publice și particulare ale celor care aspirau să facă parte din ea să poarte pecetea Europei“¹⁴. Subiectul confruntării din interiorul „primei modernități“ – „confruntare constructivă“ între spiritul întreprinzător și tradiționalism – îl constituie ideea de „model european“. Fondul este acela al unui capitalism asumat ca acțiune rațional-continuuă, acceptată de liberali prin prisma proiectului reformator, dinamic și pragmatic și receptată cu prudență de conservatori.

Promovarea proiectului modernității românești – prin „petițiunile“, „proclamațiile“ și „programele“ de la 1848 și prin numirea în componența Guvernului Provizoriu, prezidat de Mitropolitul Neofit, a personalităților politice și revoluționare – Ion Heliade Rădulescu, Cristian Tell, Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti și Ion C. Brătianu – coincide cu evenimentul modern al lansării proiectului liberal și al propulsării programului de promovare al liberalismului politic și economic.

Ion Bulei¹⁵ îi atribuie lui Ion C. Brătianu imaginea „atlas“-eană, aceea „de a fi dus în spinare o epocă din Istoria românilor, personalizând-o și caracterizând-o“, fără a fi doctrinar, ci, mai degrabă, „om al acțiunii practice hotărâte“. Iar Ioan Todea¹⁶ îi acordă, în aceeași manieră, lui Ion I. C. Brătianu, atributele „hefaistos“-iene de implicare și aplicare a ingineriei în politică, arondate „vocației native de conducător“¹⁷. Deopotrivă, un „Realpolitiker“¹⁸ și un aristotelic, prin însăși misiunea

¹² Liviu Brătescu, „I. C. Brătianu și primele forme de manifestare ale liberalismului românesc“, în *Liberalismul românesc și valențele sale europene*, Editura PIM, Iași, 2010, p. 72.

¹³ *Ibidem*, p. 74.

¹⁴ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Heith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Corint, București, 2003, p. 287.

¹⁵ Ion Bulei, „Esențele tari stau în flacoane mici“, în *Ziarul Financiar*, 07.07.2006.

¹⁶ Ioan Todea, *Ion (Ionel) I. C. Brătianu. Intregitor și făuritor al României moderne (1864- 1927)*, Editura Universitară, București, 2014.

¹⁷ Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică*, Editura Museion, București, 1992, p. 9.

¹⁸ Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, ed. îngrijită de Alexandru Șerban, vol. II, Cluj Napoca, 1995, p. 76.

nobilă asumată, de a asigura bunăstarea cetățenilor și dezvoltarea țării, prin respectarea și salvagardarea intereselor naționale¹⁹, dar și un „constructor“, preocupat de concepția și realizarea proiectului modern, Ion I. C. Brătianu cumulează atribuțiile „proiectantului“ și responsabilitățile „realizatorului“ unui „complex de infra- și suprastructură politico-economico-financiară, diplomatică, administrativ-birocrațică și de propagandă“²⁰. Acestea îi consolidează rolul de „etalon al modernismului“ care, prin suma ideilor, a concepțiilor și a practicii politico-guvernamentale, asigura placa turnantă a noului sistem socio-politic statal, de sorginte „brătianistă“.

Suflul liberalismului generațional, perpetuat din tată în fiu, este reafirmat de Ion I. C. Brătianu prin valorizarea trecutului și prin amplificarea eforturilor istorice de angrenare pragmatică în actul politic al progresului actual(izat), care „luminează ceea ce trebuie să fie“: act individualizant prin însăși existența într-un prezent care nu pierde din vedere evenimentele trecutului²¹.

Dar, mai mult decât atât, consideră Ion Novăcescu, Ion I. C. Brătianu valorifică moștenirea generațională a liberalismului, căreia îi conferă identitate specifică și îi permite să consemneze, în arhitectura României moderne, o serie de reforme cultural-organizaționale, susținute de programele Partidului Liberal ca „partid al independenței, al Marilor Reforme, al unității naționale, al dezvoltării și al modernizării României Mari“.

„România lui Ion I. C. Brătianu“ și configurarea modernismului românesc in statu nascendi²²

În volumul *România lui Ion I. C. Brătianu* (Editura Haus, Londra, 2011), Keith Hitchins îl plasează pe Ion I. C. Brătianu în seria „creatorilor lumii moderne“, cu o poziție centrală în tabloul „genealogiilor privilegiate“, investindu-l cu prerogativa de factor central, catalizator al reacțiilor din cadrul provocărilor istorice și solicitărilor decisive cu care s-a confruntat România pe drumul modernizării. De asemenea, Ion I. C. Brătianu este considerat „reformatorul consistent“ ale cărui convingeri și principii constau în punerea în practică a unei guvernări luminate, oferite drept „replică“ progresist-creatoare climatului economic, social și mental din cadrul unei României în schimbare.

Preocupat, în mod particular, de reforma agrară și de cea electorală, convicțiunea lui Ionel Brătianu era aceea potrivit căreia, în absența unor structurări de

¹⁹ Ion Novăcescu, „Politica și puterea în concepția lui Ion I. C. Brătianu“, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca*, tom LII, Supliment, 2013, pp. 49- 60.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Ion I. C. Brătianu, *Cuvintele unui mare român: Fragmente din discursuri 1914-1927*, Editura Ramuri, Craiova, p. 53.

²² „In statu nascendi“ permite, în textura studiului de față, o dublă interpretare: o tentă edificator politică (via Hayek), de echivalare a liberalismului în stare născândă cu inflexiunile de stânga, liberalismul maturizat antrenând nuanțele de dreapta, conservatoare; o stare de cunoaștere paradoxală, pe care Lucian Blaga o subsuma cunoașterii „in statu nascendi“, cu referire la procedeul de întrebuintare determinativă a conceptului categorial asupra intuiției concrete (în temeiul ecuației succesiunii cauzale de fenomene/evenimente).

fond, în acord cu „ideea europeană“, nici progresul economico-social și nici solidaritatea națională nu puteau fi realizate. Calificativul de „radical“, care i se atașează, se desprinde tocmai din insistența politicianului liberal și a omului de stat asupra modificărilor structurale pe care le preconiza în soluționarea problemei agrare și electorale, în reușita de atragere deplină a cetățenului în procesul politic. Potrivit pragmatismului politic, promovat de Ion I. C. Brătianu, prin reforme, care departe de a fi simple experimente de inginerie socială, se preconiza asigurarea durabilității structurilor politic-economice existente²³. În surprinderea unor trăsături de profil esențiale, Keith Hitchins insistă asupra triplei vocații a lui Ion I. C. Brătianu: aceea de inginer (ca formație), aceea de politician (ca vocație) și aceea de istoric (prin pasiunea față de țară), autorul insistând asupra „trifacătății“ personalității lui Ion I. C. Brătianu, conturate realist-pragmatic (și mai puțin ideologic) în tușele impregnate de „formulele combinătorii“ ale faptelor și ale valorilor disciplinei. Prin urmare, Ion I. C. Brătianu se înscrie în „tradiția liberală“ nu numai prin apartenența filială, reafirmată continuu, ci și prin integrarea voluntară în dinamica liberală a „saeculum“-ului, ale cărui coordonate le-a ajustat în funcție de principiile și practicile liberalismului românesc și de temperamentul epocii²⁴.

Keith Hitchins postează acolada biografică 1895-1914, sub „bildungs“-ul uceniciei și, ulterior, al maturității girate de aplicarea reformelor, prin armonizarea a două stări complementare: păstrarea unui sistem moștenit, în structura unei vechi ordini în care se puteau testa „buna orânduială“ și „eficienta aplicabilitate“ a modalității energice de transpunere a ideilor în practică, dublate de angajarea liberală pe drumul reformelor de tip modern, printr-o benefică sincronizare europeană. „Europenist“, adept al opiniilor lui Petre S. Aurelian cu privire la „politica porților deschise“ și la imperativul pragmatic al modernizării românești, prin actul corelator al industriei cu primatul inițial al agriculturii, sub semnul unității naționale, ca formă statală esențială, intervenția lui Ion I. C. Brătianu prevedea renunțarea la statutul de „element pasiv“, de observator al procesului. În fine, el stabilește, ca prioritate națională, participarea activă, pe deplin motivată, la procesul de realizare a modernizării complete prin urgentarea măsurilor din agricultură, în contextul reformat al politicilor europene ale momentului, prioritar interesate de industrializare²⁵.

De fapt, prin atenția acordată agriculturii se pot inventaria semnele de particularizare românească a „modernismului *in statu nascendi*“²⁶, prin investirea statului cu rolul de unică structură capabilă a se implica pragmatic-acțional, în dezvoltarea agriculturii pe un proiect solid-novator. Demersul necesar nu va ignora sau, după caz, neglija sincronizarea la suflul modernizării liberal-europene: indus-

²³ Keith Hitchins, *Ion I. C. Brătianu: Romania*, Editura Haus, Londra, 2011, pp. X-XI.

²⁴ *Ibidem*, pp. XII-XIII.

²⁵ *Ibidem*, p. 31.

²⁶ Procesul de modernizare articulat, aplicat și perfecționat de Ion I. C. Brătianu, recupera și revalorifica intervenția statului, desprinzând-o, însă, de contextul general și investind-o cu statut de instrument-individualizator al liberalismului românesc, de corectare a afaziei și de acomodare integrativă a solicitărilor modernizării, prin eludarea decalajelor economico-sociale.

trializarea era o strategie extensivă de dezvoltare în care interschimbul internațional, creditul și educația interacționau prin complementaritate și sincronicitate.

Așa cum se poate observa, *Manifestul-program* (din anul 1911) reconfirmă, ca esențială – de pe poziții de „opozitie“ și/sau de „guvernământ“ – estomparea liniei de separație între Est și Vest, asumată ca „efect corector“, materializabil doar prin angajarea fermă a României pe drumul modernizării. Detenta „brățian“-istă este subsumată de Keith Hitchins, fondului modernizării ca act de desprindere de specificitatea liberalismului tradițional, epuizat și neacordat cu dinamica „saeculum“-ului. „Colacul de salvare“ se află în raza de interes a sincronizării cu principiile neoliberalismului ale cărui infuzii transpar din același *Manifest-program*, prin prioritatea acordată economiei și industrializării accelerate a sectorului agricol, ca sursă primordială a bunăstării naționale²⁷.

Neoliberalismul²⁸, pe care Keith Hitchins îl intuiește în proiectul liberal al lui Ion I. C. Brătianu, viza, în primul rând, echilibrul puterilor în stat, cu scopul intervenției economice și al respectării drepturilor de proprietate privată, pentru reconfigurarea politico-socială a fizionomiei unui nou liberalism, fundamentat pe solidaritate națională, pe relația armoniza(n)tă masă-elite și operant printr-un dublu set de inițiative structurale. (Re)atragera maselor în politicile publice (prin abolirea celor trei colegii electorale în favoarea unuia singur, prin eliminarea votului indirect și prin reafirmarea cetățeanului ca participant activ în procesul politic) și complinirea reformei agrare prin care țăranii deveneau beneficiari ai progresului economic²⁹ sunt paralaxa modernismului românesc „in statu nascendi“.

Mihai Vasiliu³⁰ insistă justificat asupra contribuției „dinastiei Brătienilor“ în domeniul neoliberalismului, subliniind că, în arealul liberalismului reformist, intervalul 1907-1918 suportă recursul la „priorități fundamentale“, cu toate că direcțiile practice nu dispuneau la acea dată de o solidificare a „doctrinei liberale“.

²⁷ În lista de *further reading*, Keith Hitchins (*op. cit.*, p. 207) individualizează seria de volume dedicate de Constantin Nica, *Liberalismului din România: teorie și practică* (Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2007), considerând cel de-al treilea volum, un „demers pertinent de caracterizare al erei Brătianu“. O referire la aceeași sursă (vol. 4) precizează și Victor Neumann și Armin Heinen (eds.), în *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*.

²⁸ C. Nica plasează nelișițiile incipiente (preponderent pragmatice, realist-pozitive și mai puțin logico-filosofice, germinate în ultima parte a secolului al XIX-lea) cu privire la reconstrucția liberalismului, la rolul mecanicii intensificatoare din preajma Primului Război Mondial, de impulsioneare conciliatoare a *teoriei* cu *practica*, demers care pregătește și marchează apariția neoliberalismului. În sine, actul de adaptare al liberalismului clasic la noile solicitări, chiar dacă gradat, cu ritmicitate proprie, constituie etapa de tranziție spre neoliberalism. Ulterior perioadei 1870-1880, ideologia liberală făcea obiectul revederilor, al diagnozei disfuncționalităților, soluțiile de avansare și de corectare a acestora amplificând tensiunea conflictelor dintre promotorii intereselor burgheziei și adeptii teoriei care se va afirma drept etalon al doctrinei socialiste. Suportul ideologic, pe care Ion I. C. Brătianu îl câștigă prin convertirea *generoșilor socialiști*, poate fi interpretat prin familiarizarea acestuia (pe filieră franceză) cu dosarul critic al liberalismului, dar și cu laboratorul demersurilor de adaptare intelectual-practică a acestuia. De fapt, C. Nica a constatat că tocmai impunerea convingătoare a problematicii social-economice imprimă un conținut particular liberalismului românesc/neoliberalismului social (*Opțiunea neoliberală*, Editura Institutului de Teorie Socială, București, 1997, pp. 152- 159).

²⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, pp. 41-42.

³⁰ Mihai Vasiliu, „Ideologia lui Ion I.C. Brătianu“, în *Carpica*, XXXIII, 2004, pp. 213-236.

Liberalismul, ca formulă de acțiune și reacțiune probată în laboratorul modernismului românesc de Ion I. C. Brătianu, se dovedește a fi un aliaj în care se contopesc organic aspirațiile de progres ale doctrinei modernismului românesc.

*Programul Partidului Liberal sau despre liberalism
ca alternativă de guvernământ (1911)*

Există receptări³¹ și comentarii asupra liberalismului românesc care întrevăd, în perioada 1850-1860, o „mixtură ciudată“ între retorica postpașoptistă și practicile liberalismului conservator și care îl recunosc pe Ion C. Brătianu ca promotor al ideilor lansate de Benjamin Constant și François Guizot. Și, chiar dacă se pot decupa și inventaria modificările structurale ale Partidului Național Liberal de după 1907, prin contabilizarea amprentelor unui „socialism reconvertit“, programul lui Ion I. C. Brătianu deschide un alt „interval de opoziție“³². Acceptat în spiritul „liberalismului de opoziție“ al lui Benjamin Constant, fără a se renunța, însă, la fondul prefigurată de François Guizot, acela al unui „liberalism de guvernământ“, liberalismul de sorginte brătian-istă se regăsește confirmat în/prin reformele majore de după 1913³³, întrerupte de declanșarea Primului Război Mondial. Decantată prin filiera „istoriei intelectuale a liberalismului“³⁴, dinamica politică a liberalismului românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu poate fi disociată de cercul critic/atitudinile politice fundamentale (liberală, reacționară și revoluționară) definindu-se inițial „polemic“, prin considerente pozitive. După cum se cunoaște, „experimentul“ propus de Fr. Guizot (1820) viza substanța ideatică a liberalismului ca formă de guvernământ. Depășind această fază incipientă (de opoziție) și determinat să „guverneze“, Ion I. C. Brătianu inițiază un parteneriat între guvern și societate, prin determinarea participativă a influențelor active, prin reafirmarea „nobleții actului de guvernare“ și prin valorizarea absolut-egalizantă a categoriilor sociale. Luând în calcul „reacția intelectuală“ a lui Ion I. C. Brătianu, care nu poate fi disociată de influența ideatică precizată (cu referire explicită la *Manifestul-program* din 1911), Anastasie Iordache subliniază importanța elementului vernacular, activ-autohton, din domeniul industriei și al comerțului, promovarea spiritului concurențial și polemic și al reflexiilor cu privire la „natura umană“, prin corectarea și cultivarea „relațiilor dintre părți“ insistând asupra „contextului românesc“. În linii generale, intervalul cuprins din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la declanșarea Primului Război Mondial, se definește drept „perioada determinantă“ pentru dezvoltarea economico-socială a României. Fondul dinamicii de avansare către formele moderne era blocat, însă, de repartizarea și menținerea inegală a conținutului industrial-

³¹ Roumen Daskalov, Diana Mishkova (eds.), *Entangled Histories of the Balkans – Volume Two: Transfers of Political Ideologies and Institutions*, Brill, 2013.

³² Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernări*, Editura Silex, București, 1994, p. 220.

³³ Anastasie Iordache, *Viața politică în România*, Editura Științifică, București, 1974, p. 195.

³⁴ Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Editura Humanitas, București, 1992.

zării, de dezvoltarea lentă a agriculturii și de relația deficitară cu Europa, concretizată prin menținerea dependenței față de marile puteri ale Europei Occidentale. Structural, „forma“ asalta „fondul“, în sensul că, în plan social, se perpetua configurația din 1850, amenințată, însă, de o serie de schimbări majore: dezvoltarea urbană, dispariția formală a vechii clase a boierilor, statuată prin Constituția din 1866 etc. Cu toate acestea, moșierimea își fortifică forța economică în spațiul rural și își consolida rolul esențial în economia generală a României, efectele reformei agrare din 1864 pierzându-și miza, printr-o organizare care nu inducea schimbări semnificative (și ale cărei reminiscențe sunt amendate violent, prin răscoala de amploare din 1907), denunțând atât „starea nedreaptă morală“, cât și „bariera menținută în calea progresului economic“. Temperată în exces și amplificat-gradată, reforma agrară este considerată elementul decisiv al guvernării lui Ion I. C. Brătianu, în sensul acțiunilor concertate pentru consolidarea păturii de țărani înstăriți, ca structură vitală a sistemului economic și social existent. Partidul Liberal patronează industria, printr-o politică constantă postpașoptistă, fundamentată pe tarife protecționiste și pe sprijinul direct al statului, oferit întreprinderilor mici și mijlocii, cu scopul creării unei industrii capitalist-moderne occidentale, dar al cărei control era menținut în plan național³⁵.

Alegația lui Keith Hitchins, potrivit căreia „Partidului Liberal nu i-a mers niciodată mai bine“ (cu referire la „liberalismul de guvernământ“ al perioadei 1922-1926), are în vedere și forța motrice a oligarhiei financiare grupate în jurul familiilor de bancheri și industriași în care dinastia Brătianu își asumă rolul de elită. Prerogativele de guvernare ale lui Ion I. C. Brătianu evidențiau progresul, „interesul pașnic“ și etapizarea pe termen scurt, echivalând „superioritățile“ sociale cu acțiunea de soluționare a nevoilor și a intereselor tuturor grupărilor sociale. Obiectivele puteau fi atinse printr-o activitate gradual-fundamentată pe proprietatea privată, prin instaurarea armoniei sociale, prin funcționarea democrației și prin dezvoltarea conștiinței naționale, prin poziționarea partidului deasupra claselor – „partidul națiunii“ – și prin recunoașterea acestuia ca „promotor de măsuri destinate tuturor elementelor societății“.

În plan politic, perioada se caracterizează printr-o „ritmicitate specifică“, pe fondul demisiei guvernului liberal prezidat de Ion I. C. Brătianu, de acceptare a „regimului reprezentativ sincer și puternic“, de respingere a oricărui „cartel electoral cu guvernul“ (demers cu efect catastrofic) survenit pe structura de menținere a regimului constituțional și de conservare a echilibrului între cele două forțe politice majore ale țării.

Inițial, Carol I decidea rocada liberalilor cu partidul conservator, pe fundalul reacțiilor opoziției și pe baza elementelor de perimare a rolului partidului. La începutul secolului al XX-lea (1910), Carol considera că ar fi „de dorit ca liberalii să câștige în următoarele alegeri, ca să aducă un sânge proaspăt în arterele vieții

³⁵ Keith Hitchins, „Desăvârșirea națiunii române“, în Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, ediție revăzută și adăugită, Editura Corint, București, 2003.

politice. Este întotdeauna nociv când, într-un stat constituțional, un partid dispune de putere prea multă vreme³⁶. Noua direcție a partidului liberal beneficia de o dinamică a „resurecției generaționale“, de schimbare a perspectivei asupra problemelor importante ale țării, condiționată de relația dintre generații, aflată sub semnul divergențelor dintre „bătrâni“ și „tineri“ – de o parte, D. A. Studza și de alta, Ion I. C. Brătianu – criză acutiza(n)tă care prefigura efectuarea unei „noi detente politice“ și consolida preponderența configurațională în/din „ierarhia“ partidului. Dacă „stânga liberală“ preconiza – prin Ion I. C. Brătianu – aplicarea programului populariza(n)t al reformelor, o astfel de măsură era amendată drept imposibil de concretizat, chiar și prin cedarea șefiei partidului, în anul 1909, de către Sturdza, lui Ionel Brătianu. Orientarea acestuia, deși blocată de aripa conservator-liberală, se fundamenta „inginereste“, pe o rezolvare „temperat-temporizatoare“, ușor de recunoscut în răspunsul la Mesajul Tronului din 29 noiembrie 1910, rostit de Ion I. C. Brătianu, în fața Camerei, prin care se stabilește accentul și „caracterul pe care partidul știe să îl dea chestiunilor de importanță“, printr-un „tempo liberal“, adecvat dezbaterilor menite să declanșeze soluționarea problemelor ivite și să confirme oportunitatea reformelor, rămânând refractar, însă, la discuții despre „esența principiilor“ expuse.

Ion I. C. Brătianu a fost criticat de „reformiștii liberali“ pentru nerespectarea promisiunilor și pentru conlucrarea prea apropiată cu elitele tradițional-conservatoare. Cu toate acestea, proiectul lui rezonează (printr-o luare de poziție identică) cu opiniile socialistului Constantin Stere, mai dispus în a înțelege modul de gândire și de acțiune al lui Ion I. C. Brătianu, implicat în reforma sistemului electoral. Obiectivul esențial al reformei electorale preconiza desființarea celor trei colegii censitare și crearea unui colegiu unic pentru „știutorii de carte“, imperativ care avea în vedere expansiunea corpului electoral (compromisul consta în menținerea în vigoare a sistemului delegațiilor).

De altfel, poziția politică moderată a lui Ion I. C. Brătianu (de conciliere a tinerilor liberali cu aripa liberală de dreapta) era exprimată prin prevalența organizării colegiului unic ca „adevărată chestiune cetățenească“, ulterior acesteia, urmărindu-se implementarea principiului sufragiului universal, prin „chemarea maselor la viața politică, economică și socială“. În acest sens, *Manifestul-Program al Partidului* (Imprimeriile „Independența“, București, 1911), conceput și redactat din perspectiva „liberalismului de opoziție“, ca prefigurare a „liberalismului de guvernământ“, nu acredita reforma electorală cu un efect radical, opinia lui C. Stere și a lui Ion I. C. Brătianu favorizând șansele crescute de reușită ale acceptării colegiului unic în defavoarea votului universal. Precizările „liberalismului de guvernământ“ ale momentului 1911 se regăsesc, explicit, în proiectul de pregătire al campaniei liberale de înlocuire a guvernului conservator condus de P. P. Carp, sub semnul ofensivei ideologice propulsate prin reformare preponderent social-liberală³⁷.

³⁶ Cosmin-Ștefan Dogaru, „Bipartidismul românesc: Implicarea lui Carol I și a liderilor politici în funcționarea alternanței la guvernare (1895-1914)“, in *Annals of the University of Bucharest / Political science series* 10, 2008, pp. 3-15.

³⁷ A se vedea, în acest sens, Sorin Radu, „Liberalii și problema reformelor electorale în România (1866-1914)“, pp. 137-145, continuare a studiului publicat în *Annales Universitatis Apulensis*, tom 4-5, 2000-2001.

Reforma electorală preconiza desăvârșirea operei trecutului și adaptarea Constituției la noile realități și imperative „de solidarizare ale forțelor națiunii“, pentru asigurarea armoniei sociale și pentru „putința exprimării în mod egal“. Soluționarea aspectelor istorico-politice fundamentale – dobândirea și asigurarea Independenței, evitarea catastrofei financiare din 1901 și restabilirea păcii sociale la 1907 – se cerea a fi extinsă până la „încoronarea operei de organizare și de întărire a Statului prin încrederea în „cumințenia politică“ a (recte: *moderația* s.n.) acestui popor“³⁸. *Manifestul-Program al Partidului* prezintă partidul în fața cetățeanului-alegător, oferind o corectă evaluare a „serviciilor aduse țării în trecut“ în lumina cărora „istoria renașterii României se confundă cu aceea a Partidului Național-Liberal“. La aceasta se adaugă și justa expunere a „idealurilor pe care le urmărește în viitor“³⁹, cu „inimă deschisă și cuget curat“. Detenta „liberalismului de guvernământ“ a fost fixată în jurul anului 1907, spre „ferirea de primejdiile care amenințau existența statului“, fapt ce a permis restabilirea păcii sociale și finalizarea reformelor „manifestului regal“ din 12 martie 1907, cărora li s-au adăugat noi amendamente de guvernare, impuse de „nevoile statului“ și de „grija bunului public“.

După evaluarea rezultatelor pozitive, opera de guvernare reclama „o ultimă dorință“: aceea a câștigării respectului adversarilor politici (în contra „făgăduințelor deșarte și a ademenirii cu propuneri“), prin dezideratul progresist de „lămurire a spiritelor, prin respect și aplicare a înaltelor răspunderi“⁴⁰.

În viziunea lui Ion I. C. Brătianu, „liberalismul de guvernământ“ corespunde dezideratului de participare la guvernare „politică sinceră și fecundă“, ca act dominant „de voința și de puterea de a dezvolta energiile Statului“. De altfel, sensul sintagmei *modernism românesc in statu nascendi* este particularizat prin „firescul retragerii guvernării liberale“, cu intenția „de a găsi în contactul direct cu toate straturile poporului puterile necesare pentru realizarea marilor reforme“⁴¹.

Capitolele *Programului de guvernare* însumează, ierarhizat, aspecte esențiale ale modernizării tuturor sectoarelor statului: de la „chestiunea agrară“, „sănătatea publică“ (în directa condiționare a progresului sanitar, de instaurare a sănătății fizice a populației, sub imperativul de a face din serviciul sanitar de la țară un instrument puternic) la consolidarea binomului școala și biserica (demers ce presupune valorizarea modelelor – preotul și învățătorul –, înmulțirea școlilor normale, pregătirea temeinică a personalului didactic și creșterea numărului de învățători, organizarea unui sistem de învățământ elementar-complet). Să mai adăugăm interesul vizibil pentru industria națională; meseriile (înființarea Băncilor de meserii; scutirea de patentă și de orice dare specială a meseriașilor începători; revizuirea legii meseriilor); „înlesnirea traiului“ (prin noi măsuri care să vizeze

³⁸ Partidul Liberal, *Manifestul-Program al Partidului*, Imprimeriile „Independența“, București, 1911, pp. 17-18.

³⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 4.

⁴¹ *Ibidem*, p. 5.

facilitarea traficului prin înmulțirea și ieftinirea căilor de transport; sporirea mijloacelor și a modalităților de înavuțire; creșterea salariilor și mărirea câștigului producătorilor; împiedicarea „urcării anormale a prețurilor“); consolidarea „finanțelor“ (prin corectarea sistemului/stării financiare, prin impozitul progresiv pe venit) și a justiției (prin măsuri care să vizeze o mai bună recrutare a magistraților; „întinderea inamovibilității“; scoaterea justiției de sub influența de partid, cu scopul asigurării unei „justiții mai lesnicioase“, prin simplificarea procedurii și înființarea Consiliului legislativ). De o atenție aparte se bucură administrația (cu preocupări vizibile referitoare la descentrarea administrativă, la stabilirea relației directe între reforma electorală și sistemul electoral organizat la județ și în comune), armata (prin sporirea considerabilă a bugetului Ministerului de Război și prin „consacrarea unei bune părți a excedentelor nevoilor armate“) și reforma electorală. Aici se află „in nuce“ germeii modernismului românesc.

Catalogată drept „preocupare de căpetenie a guvernării liberale“, problemei agrare i se propun soluțiile convenabile, prospere, confirmate /stauate legislativ: Legea învoielilor agricole și a izlaurilor comunale, Legea Casei rurale, Legea împotriva trusturilor arendărești, Legea arendării moșiilor Statului și a așezămintelor publice⁴². Mai mult decât o simplă politică de normalizare a cadrului deferit defînirii și statuării proprii a „dezvoltării sigure și liniștite“, pe frontul deschis prin această inițiativă liberală se va consolida profilul modern al României. Sunt susținuți și favorizați, deopotrivă, micii cultivatori, se are în vedere sporirea micii proprietăți de sine stătătoare, cu miză în selecția naturală, în crearea unei proprietăți mijlocii, nu ca act artificial al legiuitorului, ci, mai curând, ca „drept“ produs firesc, organic. Direcția este una de corectare a stării de fapt prin denunțarea ideilor greșite și periculoase – „Statul nu poate și nu trebuie să fie distribuitorul direct și etern al pământului“ – instituite odată cu/prin renunțarea la „intervenții nenorocite, de zdruncinare a dezvoltării pașnice“.

În capitolul dedicat „Industriei naționale“ se insistă asupra modernizării accentuate, fenomen care prevede dezvoltarea tuturor sectoarelor de activitate și inițiative pentru abrogarea statutului de țară exclusiv agrară, imprimat României. Prin poziționarea geografică și prin raportarea la resursele naturale disponibile, prin încurajarea „industriei adevărat-naționale“ și prin instaurarea regimului de „protecție a industriei“ se certifică noul statut al României moderne, industrial-agrară. Măsurile vizau armonizarea intereselor naționale și a celor internaționale, printr-o conlucrare care să încurajeze capitalul și inițiativa autohtonă. Structural, se propunea organizarea „Creditului industrial“ și optimizarea învățământului tehnic și comercial, prin anihilarea conflictelor capital-muncă, prin elaborarea unui anteproiect de contract al muncii, prin activizarea organelor comune, printr-un sistem care să asigure condiții de muncă sigure lucrătorilor și care să stimuleze asociațiile de „propășire profesională“⁴³.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, pp. 10-12.

Toate aceste obiective converg spre acceptarea „de facto“ a democrației nealterate, în măsură să garanteze o „cârmuire a poporului prin sine însuși“, beneficiind de „călăuza bine-făcătoare a frunzașilor“, dar și fructificând, în regim personalizat, energiile și înțelepciunea proprii.

Faptul că *Manifestul-Program* a fost semnat „în numele Partidului Național-Liberal“ de Ion I. C. Brătianu, conferă certitudinea că el este factorul care a transmis „genetica generațională“ de impregnare a liberalismului cu ADN-ul elitist, experimentat și autorizat, ascultat și respectat. Misiunii și angajamentelor asumate și moștenite genetic, Ionel Brătianu le adaugă o marcă personală – de răspundere sporită față de menirea/atribuțiile, responsabilitatea și poziția în societate nu numai a partidului, ci și a elitei sale viitoare.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ (SELECTIV):

- Bărbulescu, Mihai, Dennis Deletant, Heith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Corint, 2003.
- Bellessort, Andre, *La Roumanie contemporaine*, Paris, Ed. Perrin, 1905.
- Brătescu, Liviu, „I. C. Brătianu și primele forme de manifestare ale liberalismului românesc“, în *Liberalismul românesc și valențele sale europene*, Iași, Editura PIM, 2010.
- Brătianu, Ion I. C., *Cuvintele unui mare român: Fragmente din discursuri 1914-1927*, Craiova, Editura Ramuri, 1927.
- Bulei, Ion, „Esențele tari stau în flacoane mici“, în *Ziarul Financiar*, 07.07.2006.
- Daskalov, Roumen, Diana Mishkova (eds.), *Entangled Histories of the Balkans – Volume Two: Transfers of Political Ideologies and Institutions*, Brill, 2013.
- Dogaru, Cosmin-Ștefan, „Bipartidismul românesc: Implicarea lui Carol I și a liderilor politici în funcționarea alternanței la guvernare (1895-1914)“, în *Annals of the University of Bucharest / Political science series* 10, 2008, pp. 3-15.
- Duca, I. G., „I. C. Brătianu“, în *Din ciclul de conferințe. Fondatorii României moderne*, București, Editura Cartea Românească, pp. 3-5.
- Hitchins, Keith, *Ion I. C. Brătianu: Romania*, Londra, Editura Haus, 2011.
- Iordache, Anastasie, *Viața politică în România*, București, Editura Științifică, 1974.
- Koselleck, Reinhart, „Rebellion, Aufruhr, Bürgerkrieg“, in Otto Brunner (eds.), *Geschichtliche Grundbegriffe*, Stuttgart, 1984, pp. 653-788.
- Lovinescu, Eugen, *Istoria Civilizației Române Moderne*, vol. 2, *Forțele Reacționare*, București, Editura Ancora, 1925.
- Mamina, Ion, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți*, București, Editura Silex, 1994.
- Manent, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului*, București, Editura Humanitas, 1992.
- Manolache, Viorella, *Elite în marș*, Sibiu, Editura TechnoMedia, 2009.
- Neagoe, Stelian, *Oameni politici români*, București, Editura Machiavelli, 2007.
- Neumann, Victor, Armin Heinen (eds.), *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Nica, Constantin, *Liberalismul din România – teorie și practică*, Vol. III, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2007.
- Nica, Constantin, *Opțiunea neoliberală*, București, Editura Institutului de Teorie Socială, 1997.
- Novăcescu, Ion, „Politica și puterea în concepția lui Ion I. C. Brătianu“, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca*, tom LII, Supliment, 2013, pp. 49-60.

- Partidul Liberal, *Manifestul-Program al Partidului*, București, Imprimeriile „Independența“, 1911.
- Radu, Sorin, „Liberalii și problema reformelor electorale în România (1866-1914)“, în *Annales Universitatis Apulensis*, tom 4-5, 2000-2001, pp. 137-145.
- Scurtu, Ioan, *Ion I. C. Brătianu. Activitatea politică*, București, Editura Museion, 1992.
- Stanomir, Ioan, „Ion C. Brătianu: viețile de dincolo de bronzul statuii“, în *LaPunkt*, <http://www.lapunkt.ro/2016/05/09/ion-c-bratianu-vietile-de-dincolo-de-bronzul-statuii/>.
- Thibaudet, Albert, *Fiziologia criticii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1966.
- Todea, Ioan, *Ion (Ionel) I. C. Brătianu. Intregitor și făuritor al României moderne (1864-1927)*, București, Editura Universitară, 2014.
- Vasiliu, Mihai, „Ideologia lui Ion I. C. Brătianu“, în *Carpica*, XXXIII, 2004, pp. 213-236.